

ՂԱՐԱԲԱՂ ՏԷ ՖԱՔԹՕ ՄԱՍ ԿԸ ԿԱԶՄԷ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Կ'ԸՍԷ ՓՐՈՖ. ՀՐԱԶ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

Դոկտ. Հրաչ Չիլինկիրեան Քեմպրիճ համալսարանի ճաճ հիմնարկի «Եւրասիա» ծրագիրին փոխ տնօրէնն է: Ան իր Փի. Էյչ. Տի.Ն ստացած է Լոնտոնի Տնտեսագիտութեան եւ Քաղաքական գիտութեանց դպրոցէն: Դոկտ. Չիլինկիրեան ուսումնասիրած է Կովկասի եւ Կեդրոնական Ասիոյ քաղաքական եւ հողային հարցերը՝ քննելով նաեւ անոնց ունեցած ազդեցութիւնը Եւրասիոյ տնտեսական եւ աշխարհագրական - ռազմաքաղաքական զարգացումներուն վրայ:

Դոկտ. Հրաչ Չիլինկիրեան հեղինակ է աւելի քան 120 գիտական յօդուածներու՝ Եւրասիոյ քաղաքական, տնտեսական, մշակութային, կրօնական եւ ընկերային հարցերուն եւ յատկապէս՝ Կովկասի եւ հայկական Սփիւռքի մասին:

Ստորեւ տրուած հարցազրոյցը կատարուեցաւ անցեալ ամիս, «Ազդակ»ի խմբագրատան մէջ: Հարցազրոյցին առանցքը կը կազմեն Անդրկովկասի տագնապները: Նկատի ունենալով, որ անցնող քանի մը օրերուն նոր զարգացումներ արձանագրուած են Աբխազիոյ մէջ, դոկտ. Չիլինկիրեանէն խնդրեցինք, որ լուսարձակի տակ առնէ վերջին զարգացումները: Մեր յաւելեալ հարցումներուն փրոֆ. Չիլինկիրեան պատասխանեց երեկ, ե-նամակով: Պատասխանները ընդգրկուած են հարցազրոյցին մէջ:

«ԱԶՂԱԿ».- Անդրկովկասի մէջ ցեղային լարուածութիւններ առկայ էին խորհրդային օրերուն, եւ խորհրդային Միութեան փլուզումէն ետք կարգ մը լարուածութիւններ վերածուեցան տագնապներու, եւ մինչեւ իսկ՝ պատերազմի: Ի՞նչպէս կարելի է մեկնաբանել այս տագնապներուն ծագումն ու զարգացումը:

ՀՐԱԶ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ.- Երբ հարցը կը վերաբերի այս տագնապներուն, հարկ է ըսել, թէ բնագաւառներէն մէկը, որ բաւարար չափով չէ ուսումնասիրուած, մեծամասնութիւններու եւ փոքրամասնութիւններու միջեւ յարաբերութիւններն են: Նախկին խորհրդային Միութեան տուեալ շրջանին մէջ կան մեծամասնութիւն կազմող ազգերու մէջ բնակող շարք մը փոքրամասնութիւններ եւ անոնց միջեւ լարուածութիւնը առկայ էր ո՛չ միայն խորհրդային Միութեան փլուզումէն առաջ, այլեւ՝ խորհրդային իշխանութեան սկզբնական օրերուն: Շրջանի խորհրդայնացումը չլուծեց այս հարցերը, պարզապէս սառեցուց զանոնք: Ամբողջ տասնամեակներ լարուածութիւնները հակակշիռի տակ պահուեցան:

Իմ կարծիքովս, հարցը պէտք է դիտել նաեւ մեծամասնութիւն-փոքրամասնութիւն յարաբերութիւններու պարունակին մէջ: Երբ մեծամասնութիւն կազմող ազգը առարկայական կամ ենթակայական պատճառներով կը ձախողի փոքրամասնութեան հետ իր յարաբերութիւններուն մէջ, երկու կողմերուն համար ալ հարցեր կը ստեղծուին: Արեւմուտքի գիտաշխատողները հարկ եղած ուշադրութիւնը չեն ընծայեր այս երեւոյթին:

Մեծամասնութիւն-փոքրամասնութիւն յարաբերութիւններուն կողքին, գոյութիւն ունին նաեւ հողային պահանջներ, որոնք առաւել եւս կը բարդացնեն իրավիճակը: Բայց եթէ վայրկեանի մը համար կեդրոնանանք ընկերաքաղաքական, մշակութային եւ տնտեսական մակարդակներուն վրայ, կը տեսնենք, որ խորհրդային Միութեան փլուզումէն ետք Անդրկովկասի մէջ անկախացած պետութիւնները չեն յաջողած կայուն եւ վստահելի ենթակառոյցներ հաստատել եւ այդպիսով զարգացնել տնտեսութիւնն ու ժողովրդավարական կարգերը, ինչպէս նաեւ՝ զարկ տալ խօսքի ազատութեան եւ մարդկային իրաւանց յարգումին, իրենց ընկերութիւններուն մէջ իսկ. տակաւին չեն խօսիր դժգոհ փոքրամասնութիւններուն նկատմամբ ցուցաբերուած վերաբերմունքին մասին: Անցնող 10 - 12 տարիներուն Անդրկովկասի վարչակարգերը մեծ ժողովրդականութիւն չեն վայելած: Օրինակ՝ Ազրպէյճանի մէջ ընդդիմութիւնը բնաջինջ եղած է: Եթէ Պաքուի մէջ ապրող ազրպէյճանցի ընդդիմադիրը չի կրնար ազատօրէն արտայայտուիլ, ի՞նչպէս կրնանք խօսիլ Ղարաբաղի հայերուն իրաւունքներուն մասին:

Որպեսզի այս տազնապները արդար լուծում գտնեն, նախ եւ առաջ կարիքը կայ պետական ու քաղաքական կայուն կառոյցներու եւ գէթ որոշակի ժողովրդավարութեան եւ թափանցիկութեան:

«Ա.»- Անդրկովկասի մէջ 19րդ դարուն եւ անկէ առաջ տարբեր ժողովուրդներու գոյակցութեան օրինակ ծառայող ընկերութիւններ գոյութիւն ունէին. վկայ՝ Պաքուի եւ Թիֆլիսի նման մեթրոփոլիսները կը կարծէ՞ք, թէ ազգայնականութեան զարգացումն էր, որ այս ցեղային տազնապներուն տուն տուաւ:

Յ. Չ.- Ազգայնականութիւնը, անշուշտ, մաս կը կազմէ ընդհանուր դրուածքին: Սակայն միայն ազգայնականութիւնը չէ, որ պատճառ դարձած է այս տազնապներուն: Ոմանք միամտօրէն կ'ըսեն. «Այս մարդիկը միշտ ալ զիրար ատած են եւ պատմութեան ընթացքին՝ տեսաբար իրարու դէմ պատերազմած: Նման մօտեցում ունեցողներ չեն արժեւորէր Ղարաբաղի, Աբխազիոյ կամ Օսեթիոյ տազնապներուն տուն տուող առարկայական պատճառները: Կեդրոնը կրթութեան, մշակութային պահպանման, լեզուի դասաւանդումի եւ ընկերատնտեսական հարցերու վերաբերող այնպիսի քաղաքականութիւններ կը պարտադրէր փոքրամասնութիւններուն, որ անոնք առարկայական պատճառներ ունէին դժգոհելու: Այս տուեալները բնականաբար կը խթանեն ազգային գաղափարախօսութիւնը:

«Ա.»- Ըսիք, որ խորհրդային ժամանակաշրջանին լարուածութիւնները հակակշիռի տակ պահուած էին: Չէ՞ք կարծեր, որ նոյն այս խորհրդային իշխանութիւններու վարած քաղաքականութիւնը առաւել եւս խթանեցին այդ լարուածութիւնները:

Յ. Չ.- Բայց պէտք չէ մոռնալ, որ խորհրդային Միութիւնը ունէր միջազգային բնոյթի գաղափարախօսութիւն մը, որուն նպատակն էր ստեղծել խորհրդային ժողովուրդ մը: Ազգերը եւ անջատ տարածքներ կարելորութիւն չէին ներկայացներ: Սակայն խորհրդային Միութեան անդամ երկիրներ շարունակեցին պահպանել ազգային ինքնութեան զգացումը:

«Ա.»- Այո՛, պատմութիւնը կը վկայէ, որ հակառակ միագոյն ժողովուրդ մը ստեղծելու գաղափարին առկայութեան, հանրապետութիւններուն ղեկավարները յաճախ ազգայնական քաղաքականութիւն կը վարէին, որովհետեւ գիտէին, թէ հակառակ պարագային խորթ աչքով պիտի դիտուին իրենց ժողովուրդին կողմէ:

Յ. Չ.- Եթէ ազգայնականութեան տեսութիւնները քննենք, պիտի տեսնենք, որ ազգայնականութիւնը կրնայ քաղաքական գործնական ծրագիր դառնալ: Պէտք է հարց տալ, թէ ինչո՞ւ տուեալ ժամանակաշրջանի մը ընթացքին ազգայնական գաղափարախօսութիւնը կ'օգտագործուի: Լուծումի կարիքը ունեցող հարցե՞ր կան արդեօք:

Կ'ուզեն շեշտել այն իրողութիւնը, որ դէպքեր կը զարգանան որոշ պարունակի մը մէջ: Ընտրանին կամ իշխանութիւնը ընկերութեան մը մէջ առկայ եղող հարցերը կ'օգտագործէ ազգայնական նպատակներով:

80ականներու վերջերը եւ 90ականներու սկիզբը շրջանի ընկերութիւնները հարկ եղած միջոցները տրամադրեցին անկախութիւն կամ ինքնավարութիւն ձեռք ձգելու համար: Կեդրոնի՝ Մոսկուայի տկարացումը ստեղծեց յարմարագոյն պայմաններ՝ խորհրդային Միութեան ծայրամասերուն գտնուող երկիրներուն համար, որպէսզի կեդրոնին կորսնցուցած ուժը իրենք շահին:

«Ա.»- Տազնապներու լուծման (conflict resolution) գործընթացին մէջ որքան՞վ ետ կարելի է երթալ պատմութեան մէջ կարենալ ճշդելու համար, թէ արդար լուծում մը ի՞նչ հիմքեր պէտք է ունենայ:

Յ. Չ.- Ժամանակի անցումով, մարդիկ կը մոռնան, թէ ինչո՞ւ սկսաւ տազնապը: Ներկան կը դառնայ քննութեան եւ վերլուծումի կիզակէտը՝ լուծումներ գտնելու գործընթացին մէջ: Պատմութիւնը եւ սկզբնակէտը նուազ կարելոր կը դառնան: Յատկապէս Անդրկովկասի մէջ այս մօտեցումը հարցեր կը ստեղծէ: Եթէ նայինք, թէ ինչպէս կը գործեն միջնորդող կողմերը, օրինակ՝ Մինսքի խմբակը, կը տեսնենք, թէ իրենց համար կարելորը այսօրն է, 2004ը, եւ ո՛չ 1988ին կամ 1991ին պատահած դէպքերը: Սակայն տազնապի մէջ գտնուող փոքրամասնութեան համար սկզբնակէտը խիստ կարելոր է:

Ունինք ներկան, որ կը ձեւաւորէ հարցերուն նկատմամբ մեր մօտեցումը: Հակամարտող կողմերը կ'ունենան տարբեր սկզբնակէտեր: Հօգի պետութիւն մը կը փորձէ պարտադրել լուծում մը, որ բացասական ազդեցութիւն պիտի ունենայ փոքրամասնութեան վրայ: Նման պարագաներու փոխզիջումի հարցը խիստ կարեւոր է: Որքա՞ն է տ երթալ պատմութեան մէջ եւ ինչպիսի՞ հիմքերու համաձայն լուծել տագնապը: Սա կը դառնայ ճնշող խնդիր: Օրինակի համար, այսօր ազդալեյճանցիները Հայաստանը կը նկատեն բռնագրաւող կողմ: Միւս կողմէ, ո՛չ մէկ ակնարկութիւն կը կատարուի, թէ այդ հողերը ինչո՞ւ գրաւուած են: Իրենց համար հիմնահարցին հետ կապ չունի նման հարցադրում: Սակայն, միւս կողմէ, Ղարաբաղի հայերուն համար խիստ կարեւոր է այդ «ինչու»ն:

«Ա.»- Որքա՞ն իրապաշտ է տագնապները բռնի ուժով լուծելու մօտեցումը: Տագնապները գէնքով լուծելու կապակցութեամբ արտայայտութիւններ կ'ըլլան ե՛ւ Ազրայեյճանի, ե՛ւ Վրաստանի մէջ:

Հ. Զ.- Որեւէ հապճեպ եւ պարտադրուած լուծում մնայուն պիտի չըլլայ: Եթէ ուսումնասիրենք Ղարաբաղի եւ Աբխազիոյ վերջին 200 տարուան պատմութիւնը, կը տեսնենք, թէ քաղաքական եւ զինուորական բնոյթի տագնապներ ծագած են քանի մը տարին անգամ մը: Սա կը նշանակէ, որ տագնապին հիմնահարցերը անտեսող որեւէ լուծում մնայուն պիտի չըլլայ: Եթէ լուծումներ պարտադրուին, ինչպէս պատահեցաւ Խորհրդային Միութեան ընթացքին, ապա հարցերը դարձեալ պիտի շիկանան, անմիջապէս որ պայմանները ձեռնտու ըլլան: Կը հաւատամ, որ բանալի հիմնահարցերն մէկը, որ պէտք է արժարձուի, մեծամասնութիւն-փոքրամասնութիւն յարաբերութիւնն է:

«Ա.»- Այսինքն կրնանք հետեւեցնել, որ շրջանին մէջ ժողովրդավար կարգերու հաստատումը կամ անրապնդումը պիտի դիւրացնէ տագնապներու լուծումը:

Հ. Զ.- Այո, ժողովրդավար վարչակարգեր աւելի բարենպաստ պայմաններ կը ստեղծեն հարցերու լուծման:

«Ա.»- Նոյնիսկ եթէ ունենանք կատարելապէս ժողովրդավար Վրաստան մը եւ Ազրայեյճան մը, այդ մէկը պարզապէս աւելի բարօր պայմաններ կը ստեղծէ փոքրամասնութիւններու համար, իսկ հողային հարցը, որ հիմնական է, պիտի շարունակէ արգելք հանդիսանալ տագնապի լուծման:

Հ. Զ.- Այո, կը հաւատամ, որ այդպէս է: Որովհետեւ այդ շրջանին մէջ հողը շատ կարեւոր բան է: Անցեալին այդպէս էր նաեւ Եւրոպայի մէջ, սակայն Եւրոպական Միութիւնը աստիճանաբար նուազ կարեւոր կը դարձնէ հողի եւ սահմաններու գաղափարը: Չեն կարծեր, որ մօտիկ ապագային Անդրկովկասը կրնայ Եւրոպական Միութեան մանրատիպը դառնալ:

Եւրոպական Միութեան անդամ որեւէ մէկ երկրէն միւսը կրնաս ճամբորդել այնպէս մը, որ կարծես նոյն երկրին մէջ կը փոխադրուիս: Հողային սահմաններ հարց չեն այսօր Եւրոպական Միութեան մէջ, որովհետեւ, գէթ տեսականօրէն, ոչ ոք ճ նշուած է: Տարբեր ազգային եւ ցեղային խմբաւորումներ ազատ են իրենց մշակութային արժեքները պահպանելու, իրենց լեզուն խօսելու: Սակայն, երբ խտրականութիւն եւ անհաւասարութիւն կայ, մարդիկ կ'ուզեն պաշտպանել իրենց սահմանները:

«Ա.»- Ռուսիա եւ Միացեալ Նահանգներ իրենց ռազմավարական շահերը ունին շրջանին մէջ, ուր երկուքն ալ կ'ուզեն ընդլայնել իրենց ազդեցութեան ծիրը: Այս մէկը որքանո՞վ կ'ազդէ շրջանի արդէն բռնկումի հակամէտ վիճակին վրայ:

Հ. Զ.- Եթէ երկիր մը ներքին առումով կայուն է եւ իշխող ընտրանին ուժեղ է եւ կը վայելէ ժողովրդին նեցուկը, ապա մեծ ուժեր այդքան ալ պիտի չկարենան ազդել երկրին վրայ, եթէ վարչակարգը տկար է եւ անկայուն, հարցը տարբեր կ'ըլլայ: Յամենայնդէպս իշխանութիւնները արտաքին «հովանաւոր»ի կարիքը կ'ունենան յաճախ՝ իրենց դիրքերը պահպանելու համար:

Ռուսիա յստակ շահեր ունի այս շրջանին մէջ, որ պատմականօրէն գտնուած է ռուսական ազդեցութեան շրջագիծին մէջ: Ռուսիոյ շահերը կը պահանջեն, որ ան պահպանէ այս ազդեցութիւնը: Միացեալ Նահանգներ, իրենց կարգին, շրջանին մէջ ունին

ռազմավարական շահեր, յատկապես՝ Կասպից ծովու առաջանին վերաբերող: Հետևաբար մրցակցություն գոյություն ունի գերուժերուն միջև: Պէտք է ըսել, որ այս երեւոյթը յատուկ չէ միայն Անդրկովկասին: Գերուժեր ամենուր կը փորձեն բանեցնել իրենց ազդեցութիւնը:

Այս հարցը նաեւ կախեալ է շրջանի երկիրներէն: Անոնց ռազմավարական շահերը կրնան որոշ ուղղութիւններու պարտադրել: Օրինակ, անվտանգութեան եւ ռազմավարական պատճառներով Հայաստանին համար խիստ կարեւոր է լաւ յարաբերութիւններ ունենալ Ռուսիոյ հետ: Տակաւին, Հայաստան նաեւ տնտեսապէս կախեալ է Ռուսիայէն:

Տնտեսական կախեալութեան օրինակներէն մէկը հայկական գումարներն են, որոնք կը դրկուին ռուսահայերու կողմէ՝ Հայաստանի մէջ գտնուող իրենց հարազատներուն:

Սա կը նշանակէ, որ եթէ հարցին մէջ ընտրանք կայ, ապա Հայաստանի համար Ռուսիա պիտի նկատուի առաջնահերթութիւն, հակառակ այն իրողութեան, որ Հայաստան կը փորձէ լաւ յարաբերութիւն ունենալ եւ Ռուսիոյ, եւ Միացեալ Նահանգներու, ինչպէս նաեւ՝ բոլոր այլ երկիրներուն հետ:

«Ա.»- Ի՞նչ է ձեր կարծիքը անջատողական տարածքներու նկատմամբ Վրաստանի նախագահ Միխայիլ Սահակաշվիլի վարած քաղաքականութեան մասին:

Հ. Չ.- Ամեն ղեկավար պիտի ուզէր լուծուած տեսնել իր երկրին առնչուող տագնապները: Բայց պէտք է ըսել, որ ան հակասական դիրքորոշումներ կը դրսեւորէ: Մէկ կողմէ կը ձգէ այն տպաւորութիւնը, որ անգիշող մօտեցում պիտի որդեգրէ անջատողական տարածքներու կապակցութեամբ, իսկ միւս կողմէ՝ փոխզիջումի տրամադրութիւն ունենալու միասն կը խօսի: Սակայն կու գամ քիչ առաջ մատնանշածիս: Շատ բան կախեալ է այն հարցէն, թէ Վրաստան ի՞նչ մօտեցում պիտի ցուցաբերէ իր փոքրամասնութիւններուն նկատմամբ:

«Ա.»- Աճարիոյ մէջ Սահակաշվիլի դժուարութիւններ չդիմագրաւեց:

Հ. Չ.- Այո՛, որովհետեւ այնտեղ հարցը կախեալ էր մէկ անձէ՝ Ապաշիժէն: Սակայն անմիջական հարցին վերացումէն ետք եթէ հարկ եղած երաշխիքները չտրամադրուին շրջանի ժողովուրդին, ապա տագնապը կարելի չէ լուծուած նկատել:

Ինչ կը վերաբերի Աբխազիոյ տագնապին, Սահակաշվիլի ըսած է, թէ պատրաստ է ինքնավարութիւն տալ այդ տարածքին: Սակայն նման խոստումի մը իրագործելիութիւնը վիճելի հարց է: Վրաստան ունի՞ միջոցներ եւ կարելիութիւնները բարօր պայմաններ ստեղծելու Աբխազիոյ համար: Չեմ կարծեր: Վրաստան պետական պաշտօնեաներուն ամսականները վճարելու մէջ իսկ դժուարութիւններ ունի: Նոյնը կարելի է ըսել Ազրայէճանի մասին: Չեմ կարծեր, որ Թիֆլիսի եւ Պաքուի վարչակարգերը այս հանգրուանին կարողութիւնը ունին արբազներուն եւ դարաբաղցիներուն կեանքերը բարելաւելու: Ի վերջոյ, արբազը եւ դարաբաղցին հարց պիտի տան, թէ ի՞նչ է իրենց շահելիքը, եթէ բնականոնացնեն իրենց կապերը յաջորդաբար Թիֆլիսի եւ Պաքուի հետ:

Միջնորդութիւններ կատարող դիւանագետները հարցին կը մօտենան քաղաքական դիտանկիւնէ: Թուղթի վրայ կը թուի, թէ տագնապը կարելի է լուծել: Բաւարար է հողային տարածք մը բաժնեկցիլ կամ դրօշակ փոխել կամ կառավարիչ ուղարկել: Խնդիրը շատ աւելի բարդ է:

«Ա.»- Լեռնային Ղարաբաղի հարցի լուծումը, ձեր կարծիքով, որքա՞ն մօտալուտ է:

Հ. Չ.- Կը կարծեմ, թէ այս հակամարտութեան լուծում գտնելը շատ երկար ժամանակի կը կարօտի: Քանի մը տարիէն լուծուող հարց չէ այս: Նոյնիսկ եթէ խաղաղութեան համաձայնագիր մը ստորագրուի յաջորդող ամիսներուն կամ տարիներուն, երկար տարիներ կը պահանջէ համաձայնութիւնը գետնի վրայ գործադրութեան դնելը: Կիպրական հարցի օրինակը խօսուն է, աւելի քան 30 տարի հարկ եղաւ սպասել մինչեւ լուծումի նախագիծ մը պատրաստուի միայն: Պաղեստինեւիսրայէլեան տագնապը աւելի քան 50 տարեկան է եւ չի թուիր, որ մօտ առեւնէն կարելի պիտի ըլլայ լուծումի մը հասնիլ:

«Ա.»- Կարելի՞ է հակիրճ տեղեկութիւններ տալ Աբխազիոյ հակամարտութեան մասին:

3. 2.- Աբխազիոյ հարցը կարգ մը նմանութիւններ ունի ղարաբաղեան հարցին հետ: Աբխազները, Ղարաբաղի հայերուն նման, կեդրոնին հետ իրենց կապերը խզեցին եւ ինքնորոշում պահանջեցին: Սակայն կան նաեւ յստակ տարբերութիւններ: Աբխազները պատրաստ էին դաշնակցային Վրաստանի մը մաս կազմել: Սակայն Վրաստան չընդառաջեց այդ գաղափարին եւ լուրջ մօտեցում չցուցաբերեց հարցին: Աբխազները 1999ին անկախութիւն հռչակելով բոլորովին անջատուեցան Վրաստանէն: Այսօր, անոնք կը խօսին Ռուսիոյ համադաշնակցութեան անդամակցութեան յատուկ կարգավիճակի մը մասին, ուր Աբխազիա պիտի պահէ իր անկախութիւնը, սակայն կարգ մը բաներու մէջ կախեալ պիտի ըլլայ Ռուսիայէն:

«Ա.»- Այսինքն՝ Վրաստանի մաս կազմելը ընտրանք չէ Աբխազիոյ համար:

3. 2.- Ո՛չ, նման ցանկութիւն չկայ: Երբ խօսիս աբխազ ղեկավարներուն կամ ընդհանրապէս աբխազներու հետ, կը տեսնես, թէ չեն ուզեր մաս կազմել Վրաստանի եւ կը նախընտրեն Ռուսիոյ կազմին մէջ: Սակայն Աբխազիա մեկուսացած է աշխարհէն եւ շատ կախեալ է Ռուսիայէն, ինչ որ կը նշանակէ, թէ հակամարտութեան լուծումին մէջ Ռուսիոյ դերը պիտի ըլլայ վճռորոշ: Միւս կողմէ, Ղարաբաղի պարագան տարբեր է, որովհետեւ Հայաստանի միջոցով ելք ունի դէպի դուրսի աշխարհ: Ղարաբաղ ձեռով Հայաստանի շրջաններէն մէկն է: Թերեւս թուրքի վրայ ան կը նկատուի անջատ, սակայն ան տէ՛ ֆաքթօ մաս կը կազմէ Հայաստանին:

Աբխազիոյ ինքնավար հանրապետութիւնը, որ կը գտնուի Սեւ ծովուն արեւելեան կողմը եւ ունի 8700 քառակուսի քիլոմէթր տարածութիւն, մաս կը կազմէր Վրաստանի Խորհրդային Հանրապետութեան, որ ուներ 500 հազար բնակիչ:

Աբխազները կը կազմէին բնակչութեան միայն 18 առ հարիւրը, վրացիները՝ 46 առ հարիւրը: Սակայն, աբխազ գիտաշխատողներու համաձայն, 19րդ դարուն, շրջանի «վրացականացումէն» առաջ, աբխազները մեծամասնութիւն կը կազմէին շրջանին

մէջ (55%): Իսկ այնտեղ հաստատուած վրացիներուն համեմատութիւնը շատ աւելի նուազ էր (25%):

Խորհրդային Միութեան անկումէն ետք, աբխազեւվրացական յարաբերութիւնները վատթարացան: 1992ին, աբխազները վերականգնեցին 1925ի իրենց սահմանադրութիւնը,

որպէսզի առաջըը առնեն ինքնավար հանրապետութեան կարգավիճակը փոխելու

վրացական փորձերուն: Վրաստանի ազգայնական նախագահ Զվիատ Կամսախուրտիայի

իշխանութեան անկումէն ետք, պատերազմ ծագեցաւ աբխազներու եւ Վրաստանի միջեւ եւ 1993ի Սեպտեմբերին վրացիները պարտութիւն կրեցին:

Ակնյայտ էր, որ Ռուսիա կ'օժանդակէր աբխազներուն: Ռուսիա, առնուազն այդ օրերուն,

Աբխազիոյ եւ Ղարաբաղի հարցերը Թիֆլիսի եւ Պաքուի վրայ ճնշում բանեցնելու համար

կ'օգտագործուէր:

1994ին զինադադար յայտարարուեցաւ վրացիներու եւ աբխազներու միջեւ: Այդ հանգրուանէն ի վեր ՄԱԿ միջնորդի դեր կը խաղայ: Թէեւ միջազգային ընտանիքին կողմէ ճանաչում չէ գտած, սակայն Աբխազիա, Ղարաբաղի նման, տէ՛ ֆաքթօ անկախ է եւ կը կոչուի «Աբխազիոյ Հանրապետութիւն»:

«ԱԶՂԱԿ».- Ի՞նչ է ձեր կարծիքը Օգոստոսի սկիզբը Վրաստանի նախագահ Միխայիլ Սահակաշվիլիի կատարած այն յայտարարութեան մասին, թէ կրակ պիտի բացուի «ապօրինի» կերպով Աբխազիոյ ջուրեր մուտք գործող «ռուսական այսպէս կոչուած

գրասաշրջական նաւերուն» վրայ:

Յ. Զ.- Վրաստանի նախագահին կողմէ ազգայնական յայտարարություններու հրապարակումը անակնկալի չեն բերեր մեզ, սակայն դժուար է հասկնալ Աբխազիա մուտք գործող ռուսական նաւերը ընկղմելու սպառնալիքին տրամաբանութիւնը:

Աբխազիոյ դէմ սուր շարժելը բան մըն է, Ռուսիոյ դէմ սուր շարժելը՝ բոլորովին տարբեր բան, որ կրնայ լուրջ հետեւանքներ ունենալ: Ռուսիա հսկայական լծակներ ունի շրջանին մէջ: Թշնամանքը Վրաստանի կացութիւնը պիտի չբարելաւէ եւ Վրաստանի ի նպաստ պիտի չլուծէ Աբխազիոյ հարցը: Կը հաւատամ, որ երբ Սահակաշվիլի «թաւշեայ

յեղափոխութեան» մեղրալուսինը վերջ գտնէ, ան պիտի գիտակցի, թէ Վրաստանի հողային,

քաղաքական եւ տնտեսական մեծ հարցերը կախեալ են Ռուսիոյ հետ յարաբերութիւններուն բնոյթէն:

Չարցագրոյցը վարեց՝

ԽԱԶԻԿ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ